

BREZOVSZKI ANNA LUCA

Kriminológiai Tanszék

Témavezető: Lévay Miklós egyetemi tanár

DOI: <https://doi.org/10.56966/2024.20.Brezovszki>

A HOSSZÚTÁVÚ SZABADSÁGVESZTÉSBŐL SZABADULTAK REINTEGRÁCIÓS TAPASZTALATAI

1. Bevezető megjegyzések

A társadalom nagy többségének nincs sem közvetlen, sem közvetett tapasztalata a „börtönök” világáról és különösen arról, hogy mit jelent hosszabb időt fogvatartottként büntetés-végrehajtási intézetben (a továbbiakban: bv.) tölteni. Ennek a többségnek a tagjaként nem könnyű beleképzelni magunkat azok helyébe, akik bűnelkövetésük szankciójaként több mint tíz évre egy zárt világba kerülnek, ahol az addig megszokott életvitelt minden átmenet nélkül felváltja egy szigorúan strukturált napirend, amikor limitált az információhoz jutás lehetősége, amikor ünnepnapnak számít családtagjaink viszontlátása. Még összeszámolni is nehéz, hogy tíz év távlatában mennyi és mekkora mindennapjainkat számottevően befolyásoló változás ment végbe.

Amikor a szakma a fogvatartottak reintegrációjának fontosságáról értekezik, szinte kivétel nélkül kiemeli azt a szabadulás utáni szenzitív időszakot,¹ amelyben a legnagyobb potenciál mutatkozik az ismételt bűnelkövetésre, és amikor – éppen ennek okán – a legnagyobb szüksége van a frissen szabadultnak a támogatásra, az iránymutatásra.² Nincsen univerzális igazság azt illetően, milyen a – némiképp sematikusán fogalmazva – jó reintegráció, ám támpontot adhatnak a további programok kidolgozására vagy szakpolitikai törekvések érvényesítésére a már szabadult személyek tárgykört illető meglátásai.

Tanulmányomban igyekszem rámutatni a reintegráció legfontosabb aspektusaira, az ezzel kapcsolatos elképzelés és valóság bizonyos ellentmondásaira, a segítség már-már elengedhetetlen szükségességére, végső soron arra, hogy a társadalomba történő be- vagy visszailleszkedés során mely tényezők mutatkoznak a legfontosabbnak, teszem mindezt három olyan volt fogvatartott tapasztalatai alapján, akik több mint tíz évet³ töltöttek hazai büntetés-végrehajtási intézetben.

¹ Pistyúr 2018. 116.

² Uo.

³ Dolgozatomban – a jelenlegi, szakmai megegyezés alapján – a 10 évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélt személyeket értem a fogalom alatt.

2. Módszertan

Kvalitatív empirikus kutatásom választott módszere az interjúzás volt, azon belül strukturált interjúk készültek.⁴ Az interjúk etikai aspektusa kapcsán rögzítem, hogy azoknak a személyeknek, akik vállalták, hogy válaszolnak a kérdéseimre teljes anonimitást és azonosíthatatlanságot garantáltam, az interjúk kéziratát átolvasás és esetleges korrigálás céljából a rendelkezésükre bocsátottam. Gondolataikat a dolgozatban dőlt betűvel jelzem. A beszélgetések reintegráció központúak voltak, nem életút interjúk készültek, ezzel is igyekezvén elkerülni, hogy az emlékek felelevenítése érzékenyen érintse azokat, akik azon vannak, hogy múltjukat maguk mögött hagyják. A három személlyel civil szervezetek kötöttek össze.

Meggyőződésem, hogy a tudományos objektivitás következménye megkívánja a tárgykört illető több aspektus megvilágítását, ezért korábbi empiriák konklúzióival is kiegészítem a volt fogvatartotti véleményeket azok árnyalása céljából. Dolgozatom terjedelmi korlátai miatt nem tudok minden reintegrációt illető, tételmondatnak is beillő szabadulti meglátásra kitérni, a határt saját értékítéletem és a korábbi szakirodalmak fókuszpontjai mentén húztam meg.

3. A kutatás elméleti kerete

A reintegrációs programok kapcsán a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény (a továbbiakban Bv.tv.) értelmező rendelkezése ad segítséget a fogalmak tisztázására.⁵ Érzékelhető, hogy a programok a fogvatartottak életének számos aspektusára pozitív hatással akarnak lenni, legyen szó a szabadulás utáni elsődleges munkaerőpiacon való elhelyezkedéstől kezdve, az önismeret javításán át egészen a kognitív készségfejlesztésig. A szabadságvesztés célja tehát mára bőven túllépett az egyszerű megtorlason és a társadalmi igazságérzet helyreállításán, hisz – ahogyan az a Bv.tv.-ből is kitűnik –, a büntetés egészét átszövi a törvénytisztelő életre való felkészítés,⁶ melynek eszközei többek között a munkáltatás, az oktatás, illetve az egyéni- és csoportos foglalkozások.

A „börtön” értelmezhető, mint a harmadlagos bűnmegelőzés terepe, ahol a szakembergárda lehetőség szerinti individualizált beavatkozási terv mentén, számba véve a fogvatartottat illető védő- és a rizikófaktorokat azon dolgozik, hogy minimálisra redukálja a szabadulás utáni újabb bűncselekmény elkövetését, vagyis elősegítse a bűnelkövetéssel szembeni dezisztencia kialakulását. Korábbi empirikus kutatások konzekvenciái a tárgykör kapcsán olyan problémákat azonosítottak, mint az átmenet hiánya a zártból a civil világba kilépve, a szabadult

⁴ Jakab – Sebők 2020. 383-408.

⁵ Bv.tv. 82. § 5. pont: (...) *reintegrációs program*: az elítélt munkaerő-piaci integrációjának elősegítését, a befogadást megelőző életkörülményeiből, életviteléből eredő hátrányok csökkentését, személyisége és szociális készségei fejlesztését célzó reintegrációs programok, foglalkozások (...)

⁶ Bv.tv. 83. § (1) bekezdés

személyekkel szembeni társadalmi ellenállás, az erős és támogató családi háttér hiányát pedig sokan az ismételt bűnelkövetés első lépéseként azonosították.⁷

Némiképp már elhasznált frázis, hogy a bv. szakembergárdája – főleg a reintegrációs tisztek és a börtönpszichológusok – a személyiségükkel dolgoznak, önképük, a hivatásukkal és a fogvatartotti társadalommal kapcsolatos attitűdjük fontos faktor az intézeti reintegrációs munkában, hogy aztán a szabadulás után a büntetés-végrehajtási pártfogó a helyükbe lépve segítse tovább az intézet falai között megkezdett munkát, voltaképp magát a szabadult személyt.

Tapasztalatom szerint a civilek között makacsul tartja magát az a vélemény, hogy a bv. intézetekben zajló munka olyannyira embert próbáló, az egészséges személyiséget igénybe vevő, hogy más hivatásokkal összevetve, a bv.-k szakembereit nagyobb mértékben és korábban fenyegeti a kiégés (*burn out*) veszélye, ami alapjaiban befolyásolja munkájuk minőségét, céljaik érdekében mozgósított erőforrásokat, a velük kapcsolatba kerülő fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének esélyeit.⁸ Ahogyan arra egy korábbi kutatás is rámutatott⁹, a kiégés okozta potenciális empátiacsökkenés, a munkamorál és teljesítőképesség visszaesése, nem csupán a reintegrációs célok elérését, hanem a bv.-ben mindenek felett álló biztonsági előírásoknak megfelelést is befolyásolja. Bár az intézetek mindennapjait vitathatatlanul átjárják a stresszfaktorok, Lehoczki és Szucsáki szerzőpáros arra a megállapításra jutott, hogy a kiégési mutatók nem rosszabbak a pedagógusokkal vagy az egészségügyi dolgozókkal összevetve. A zárt intézetek országhatárokon átvívelően kihívásokkal terheltek, ezt bizonyítja, hogy a magyar személyi állomány attitűdje szinte teljesen megfeleltethető bármilyen külföldi intézetben dolgozóéval, vagy legalábbis nem negatívabb külföldi kollégáinál.¹⁰

Míg Magyarországon kevéssé, addig külföldön – azon belül is főleg Észak-Amerikában – gyakran vizsgálják empirikus tanulmányok a bv. szakembergárdájának fogvatartottakkal kapcsolatos attitűdjét. Jurik 1985-ben publikált tanulmánya¹¹ rámutatott, hogy az alacsony biztonsági kockázatú rezsimeken dolgozóknak jelentősen pozitívabb kép él a fogvatartottakról, összevetve azokéval, akik maximális biztonságú részlegeken dolgoznak.

A neokonzervatív kriminológiai megközelítés¹² virágzásának idején, egy 1989-ben publikált empirikus kutatás azt kívánta felmérni, hogy a reintegrációs tisztek milyen attitűddel bírnak saját hivatásuk és a fogvatartottakkal kapcsolatos munkájukat illetően. A társadalomba történő visszaillesztés célja – a válaszok értelmében – úgy tűnik, háttérbe szorult az intézet rendjének és biztonságának megtartása érdekében. A szakemberek 78%-a egyetértett azzal az állítással, mely szerint „*Bár sok civil nem észleli, de a börtönökben túl engedékenyen bánnak az elítéltekkel.*” és több, mint 75% osztotta azt az állítást is, miszerint „*A munkám során a*

⁷ Borbíró – Szabó 2012. 185-187.

⁸ Egy korábbi külföldi kutatás a börtönőröket szólaltatta meg munkájukat illető elégedettségük és az őket érő stressz kapcsán. A 10 pontos skálán az elégedettségük 6.92, a személyes megítélésük szerinti stresszhatást 5.96 pontra értékelték. (Cook – Lane 2014. 743.)

⁹ Lehoczki – Szucsáki 2017. 69

¹⁰ Uo.

¹¹ Jurik 1985. 528.

¹² A megközelítés lényege, hogy az emberi viselkedést akaratszabadság jellemzi, emiatt pedig a bűnözésnek sincsen különösebb társadalmi vagy pszichológiai oksága, az elkövetés racionális tett, ami az adott személy önérdékkövető cselekedeteként magyarázható. (Borbíró 2020. 35.)

legfontosabb, hogy megakadályozzam az elítélteket abban, hogy bajt okozzanak.” Talán ennél is meglepőbb lehet, de a válaszadók, több, mint 40%-a úgy nyilatkozott, *„Nem az a dolgom, hogy a fogvatartottak rehabilitációját segítsem, hanem hogy fenntartsam a rendet, hogy ne bántsanak senkit és ne szedjék szét a helyet.*” Fontosnak érzem nyomatékosítani, hogy a kutatást rehabilitációért felelős szakemberek körében végezték. A versengő értékekre és szakemberi szerepkonfliktusra példa, hogy a fentebb ismertetett állítások mellett, azzal is 70% egyetértett: *„Hogy a fogvatartottak rehabilitációja ugyanannyira fontos, minthogy megfizessenek a tetteikért.”* A neokonzervatív kriminológia értékei mentén szerveződő kriminál- és büntetőpolitikát nem véletlenül emelten ki, hisz a válaszadók 60%-a már éltette azt a szemléletet, melynek értelmében: *„Szakítani kell azon nézettel, hogy a bűnelkövető a társadalom áldozata, akinek alanyi jogon jár a rehabilitáció és sokkal inkább a valós áldozatok felé kellene fordulnunk.”*¹³

A kriminológia, azon belül is főleg az *interakcionista paradigma* több olyan elméletet is magában foglal, mely érzékletesen rámutat, milyen következményekkel jár, ha az egyént valamely tulajdonsága, személyiségjegye vagy tette alapján értékelik, vagy ha őt ítélik el a tette helyett. A címkézélméletek, illetve a másodlagos deviancia fogalma kapcsán is megjelenik a címke alapján fellépő, életutat és cselekvést befolyásoló „önbeteljesítő jóslat”, mely értelmében az egyén döntéseit, interakcióit, baráti társaságát úgy válassza meg, hogy az megfeleljen a róla alkotott képnek.¹⁴ Jelen tárgykörre lefordítva, befolyásoló erővel bírhat a reintegrációt illetően az, hogy a fogvatartott önnön további sorsáról milyen vélekedésekkel, attitűdökkel találkozik pl. a bv. szakembergárdája részéről.

Persze a rossz személyzet–fogvatartott viszony egyáltalán nem törvényszerű. Rasch a kapcsolat szelídülésében az időt emelte ki, mint domináns faktort. Meglátása szerint minél több a közös tapasztalat, a lehetőség az egymás közé felhúzott falak lebontására, annál gyakrabban alakul ki pozitív kép a fogvatartottakban is a személyzetről, ez pedig kedvező hatással lehet többek között a reintegrációs célok elérésére is.¹⁵

Némiképp negatívabb képet fest egy 2013-as reintegrációs tisztek körében végzett kutatás,¹⁶ amely azt igyekezett felmérni, milyen mantrák, berögződések, vélemények mentén dolgoznak azok, akiknek feladata a fogvatartottak minél könnyebb társadalmi visszailleszkedésének elősegítése. A három legnagyobb egyetértést kiváltó állítás az alábbi:

1. A fogvatartottakkal való (szoros) személyes kapcsolat korrupcióhoz vezet.
2. Az elv, ami mentén dolgozni érdemes, hogy ne kerüljünk közel a fogvatartottakhoz.
3. A fogvatartottakban soha nem lehet teljesen megbízni.

Kitűnik, hogy a fogvatartottak illető hozzáállás vezérelvei a bizalmatlanság, az óvatosság és a biztonság (túl)hangsúlyozása, melyek azonban megkérdőjelezzik, hogy vajon létrejöhet-e lojalitás két fél között a közös cél elérése érdekében, ha a munka alapvetően a távolságtartásra

¹³ Cullen et al. 1989. 35.

¹⁴ Györy 2019. 172.

¹⁵ Rasch 1981. 428.

¹⁶ Cook – Lane 2014. 744.

és gyanakvásra épül.¹⁷ Ez pedig a modern bv.-ben továbbra is aktuális, már-már feloldhatatlan ellentét párnak tűnő, rivalizáló nevelés–biztonság fogalom- és feladatkettős dilemmájáig vezet.

4. Reintegráció a börtönfalakon innen...

4.1. Bv.-s szakemberek és/vagy civil segítők?

A reintegráció elősegítése olyan folyamat, mely már a bv.-ben, a fogvatartott befogadásával megindul, majd az intézet lehetőségeihez és a jogszabályok által előírtakhoz képest elkezdődik egy jó esetben individualizált, a kriminogén szükségletekre válaszolni tudó, a fogvatartottól is aktivitást megkövetelő munkafolyamat. Fontosnak éreztem, hogy az interjúk során arról is kérdezzem a szabadultakat, milyen, a társadalomba történő visszailleszkedésüket segítő programokban vettek részt, illetve hogy a bv. szakembergárdája részéről milyen mértékben tapasztaltak támogató attitűdöt. Ahogy fogalmaztak:

„Tapasztalatom szerint a civilek sokkal támogatóbbak, mindenben igyekeznek segíteni. Összevetésben, a bv.-ek részéről nem éreztem akkora támogatást, mert a biztonság garantálása mindig felülkerekedett a segítségnyújtáson, így a támogatás mindig korlátozott volt.”

„A reintegrációs tiszteket nem érdekelték a fogvatartottak, a többségük kiábrándult és frusztrált. 10-ből 9-szer azt tapasztaltam, hogy motiválatlanok.”

„Reggel 6-tól délután 14-ig dolgoztam, ez is akadálya volt annak, hogy a délelőtt és koradélután megvalósuló reintegrációs programokon részt vehessek. Egyéb okokat – ha voltak – (hogy miért nem vehetek részt a programokon) nem voltak hajlandóak közölni velem. Ahogy tapasztaltam, általában a reintegrációs tisztek által kedvelt fogvatartottak vehettek részt programokon.”

A civilekkel történő munka preferálásának több oka is lehet. Egyfelől, bár a civilekre is szigorú biztonsági előírások vonatkoznak, vélhetően az ő tevékenységüket kevésbé befolyásolta e követelmények mindenek feletti betartása, így több energiát tudtak fordítani a támogató szolgáltatásaikra. Sok segítők – amellett, hogy vélhetően empatikus – nem ismeri a benti ügyfelek pontos háttérét, kriminális múltját, ami hatással lehet arra, hogy kevésbé előítéletesek, pontos ismeretek híján munkájuk valóban támogató jellegű tud lenni félelmek, stigmatizálás és címkék nélkül. Ezen felül pedig szólni kell a szakemberek tevékenységét sokszor gúzsba kötő adminisztrációs terhekről is, melyek éppen a fogvatartottakkal történő érdemi munkától veszik el az időt.

Szintén problémaként detektálható – erre már korábbi kutatások is rámutattak¹⁸ –, hogy a munkáltatásban való részvétel gátja lehet a reintegrációs programokon való megjelenésnek. Az általam megkérdezett mindhárom személy dolgozott a szabadságvesztés büntetése alatt, emiatt pedig számos programtól elestek. Feltételezés csupán, ám úgy vélem, hogy az egyébként abszolút támogatható munkáltatás miatt éppen azok a személyek esnek ki a programokon való

¹⁷ A csoportok közötti „szociális távolságtartás” elméletéről és annak egyénekre gyakorolt hatásáról lásd bővebben pl. Schnittker 2004. 220.

¹⁸ Lásd pl. Molnár 2021. 48.

részvételből, akik valóban hasznosítani tudnák az ott tanultakat, akik valós érdeklődést mutatnak a törvénytisztelő útra lépésre, illetve az azon maradásra. Ezzel természetesen nem azt mondom, hogy a programokon résztvevők érdektelenek és csupán azért élnek a lehetőséggel, hogy addig se a zárkájukban időzzenek. Ugyanakkor az elmondottak alapján az tapasztalható, hogy egy idő után a fogvatartotti érdeklődés csökkenésével bizonyos programok kikopnak a repertoárból. Érdeemes lenne azon elgondolkodni, milyen módon lehetne a munkáltatásba bevont, gyaníthatóan motiválható közeg számára is lehetővé tenni a programokon való megjelenést.

További átgondolásra érdemes intézményi megközelítés az interjú tapasztalatok és a szakirodalmi konklúziók alapján, hogy a hosszuidős fogvatartottakat nem vonják be olyan nagy ívű reintegrációs programokba, mint az EFOP vagy a TÁMOP, melyek alkalmasak lehetnének arra, hogy hosszú büntetésük többlethátrányait redukálják.

Interjú tapasztalat, hogy minél problémásabbnak látnak egy-egy fogvatartottat a bv.-s szakemberek (pl. minél több panaszt fogalmaz meg az adott személy), annál több ajtó záródik be előtte a reintegrációs programokon való részvételt illetően, illetve jelentősen csökken olyan eltávozásokon való részvétel lehetősége is, mint például megjelenés egy családtag temetésén.

„Ha felszólaltam valamilyen igazságtalanság ellen, akkor egyszerűen panaszkodósnak neveztek és mivel tőlem érkezett a meglátás vagy észrevétel, ezért nem foglalkoztak velem. Sok esetben ilyen-olyan engedélykéréseimet is azért tagadták meg, mert nem szimpatizáltak velem.”

Természetesen nem lehet azt állítani, hogy az ilyen típusú „ellenintézkedések” rendszerszintű problémaként lennének jelen a magyar intézményrendszerben, mégis fontosnak gondolom kiemelni, hogy a fentihez hasonló vélekedések mélyen aláássák a felek közötti bizalmat, ami negatívan befolyásolja a reintegráció érdekében tett közös munkát.

4.2. Munkáltatás és oktatás

Közös pont a kutatásba bevont szabadultaknál, hogy mind a hárman részt vettek munkáltatásban és oktatásban is, véleményük pedig azzal kapcsolatban is megegyezik, hogy mindkettő abszolút hasznukra vált. Egyfelől ezek eszközök voltak ahhoz, hogy karbantartsák testüket és értelmüket, másfelől pedig támogatták a reintegrációjukat is. Ez a segítség pedig sokszor nem a kézhez kapott új szakmával vagy bizonyítvánnyal történő könnyebb elhelyezkedésben, sokkal inkább abban nyilvánult meg, hogy ezek a teendők ritmust, motivációt és fenntartható napirendet adtak, ezért nem tudtak és nem is akartak elkényelmesedni. Fontos hozzátenni, hogy mivel korábban, a civil világban mindhárman dolgoztak már, így – sok fogvatartottal ellentétben – problémamentes volt a börtönbeli munkára való szocializációjuk is. Véleményük szerint:

„Olyan (a munka), mint a katonaság, napirendet adott. Segít túlélni a mindennapokat. Kitölti az időt az edzés, az olvasás és az esetleges egyéb tevékenységek mellett, szóval nagyon fontos és jó, hogy van.”

„Egyfelől van értelme a munkáltatásnak, mert olyan fizikai tevékenység, amely segíti az egészség megőrzését, az alapvető aktivitást. Másfelől viszont érthetetlen számomra, hogy napi 8 óra munkát, heti 5 nap miatt havi 10.000-20.000 Ft. munkabérrel díjaznak. Ez még a legalapvetőbb szükségletekre sem elég.”

4.3. A börtön, mint lehetőség a változásra

Többek között Crewe¹⁹ értekezett arról, hogy a börtön terepe lehet a többségi társadalom által elfogadott normákhoz igazodó, pozitív irányú változásnak. A végeláthatatlannak tűnő idő találkozása az ezt kitöltő, egyént építő programokkal és a kinti világba is adaptálható rutin erősítheti a rezilienciát, új, kívánatos rétegeket adva ezzel az individuumnak.

„Kiváló minőségű érettségit szereztem és elkezdtem a hegesztő tanfolyamot is.”

„Nagyon megszerettem a könyveket és az olvasást, illetve az edzés is a mindennapjaim részévé vált, tehát úgy mentálisan, mint fizikálisan igyekeztem lefárasztani magam.”

„Vannak pozitív hatások, például, hogy rendszerető és az elveimhez következetes lettem. Becsületesebbnek érzem magam, már tudom, hogy minden kimondott szónak súlya van.”

„A stresszkezelésem fejlődött.”

„Volt változás, ráadásul pozitív. A benti rend és a szabályok rutint teremtenek az ember életében, ezek elfogadása nélkül nem is lehetne működni. Következetes, rendezett és előrelátható a benti lét. Fegyelmet tanulunk.”

Természetesen megfogalmazódott olyan ellenvélemény is, mely a büntetés előrehaladtával tapasztalható kiüresedést, erősödő bizalmatlanságot és bezárkózást emelte ki.

„Változott a világhoz és emberekhez való nyitottságom, hogy korábban alapvetően egy pozitív ember voltam. Ezt már nem tudom elmondani magamról. Már kevésbé érzem magam alkalmasnak szociális kapcsolatok kialakítására. Ha korábban 8-ra értékeltem a szociális készségeimet, most 3-4-est adnék magamnak.”

Fontos hozzátenni, hogy minden változás kvintesszenciája a fogvatartott majd szabadult személy akarata, meggyőződése és motivációja. Az interjúkból úgy tapasztaltam, hogy egy erős egyéni elhatározás nélkül még a professzióját legmagasabb szinten művelő szakembergárda és az általuk nyújtott szolgáltatások tömkelege sem lehet képes (tartós) változást előidézni.

4.4. Hiány és sérülés

Kikértem a szabadultak meglátásait arról, mit gondolnak, törvényszerű-e, hogy az ember sérüljön egy hosszútartamú börtönbüntetés alatt vagy elkerülhető-e mindez?

¹⁹ Crewe et al. 2007. 321.

„Teljességgel lehetetlen nem sérülni, én is sérültem lelkileg. Máig fáj, hogy nem lehettem jelen a keresztfiam születésénél és az első időszakban vagy, hogy a nagyszüleim halálakor nem engedtek ki a búcsúztatásukra.”

„Mindannyian sérülünk, de a sérülés mélysége sokban függ a családtól, ill. sok egyéb egyéni feltételtől.”

„Mindenki sérül, leginkább kapcsolati szinten. Abszolút jelen van az elsivárosodás lehetősége. Mindig vannak újabb és újabb sérülések, de ezek nem feltétlenül kell, hogy elgyengítő hatásúak legyenek. Például keménnyé, érzéketlenné is tehetik embert.”

Kitűnik, mekkora szerepet tulajdonítanak a szabadultak a támogató családi közegnek a lelki egészség kapcsán, ami legerősebb védőfaktoroként van jelen bent.

Flanagan elsők között készített hiányközpontú kutatást a hosszútartamú szabadságvesztésre ítélttekkel.²⁰ Vizsgálata fókuszában a fogvatartottak mindennapjait leginkább megnehezítő hiányokat listázta, első helyen pedig (a későbbi, megismételt kutatások többségében is) a család állt. Az általam megkérdezettek is szeretteik hiányát emelték ki, mint a legnagyobb fájdalmat okozó faktort, emellett viszont számos olyan tételt is említettek, mely a civil világ polgárai számára a mindennapok észrevehetetlen alapvetése:

„(...) említhetném a színeket, az ízeket vagy az illatokat is. Bent minden nagyon monoton és sivár.”

„Minden hiányzott. Például a szabadság, annak az érzése, hogy az embert szeretik vagy meghallgatják és megértik. De említhetném a napsütést, az önállóságot, egy ölelést vagy éppen a vidámságot.”

„A nyugodt alvás. A biztonság”

4.5. A kapcsolattartás fontossága

Korábbi kutatások konklúzióiból arra következtethetünk,²¹ hogy a büntetés hosszúsága befolyásolhatja a családdal és barátokkal való kapcsolattartás minőségét és mennyiségét, mégpedig döntő többségében kedvezőtlen irányba. A helyzetet tovább nehezítheti, ha a fogvatartott korábban is ambivalens vagy kimondottan rossz kapcsolatban állt a mikrokozmoszával, ezeken a kötelékeken pedig csak tovább ronthat egy hosszútartamú büntetés. A szülők halála, a házastársak válása sok esetben törvényszerűvé teszi a támogató közeg lemorzsolódását a büntetés előrehaladtával.

A kutatásom kapcsán megszólaltak 2-1 arányban aktív kapcsolatban voltak családtagjaikkal a büntetésük teljes hossza alatt. A kapcsolattartást megnehezítő faktorként azonosítható a család és a büntetését töltő személy földrajzi elhelyezkedése. Kiemelendő általános tanulság, hogy minél messzebb vannak a felek egymástól, annál ritkább a személyes találkozás. A fizikai

²⁰ Lásd pl. Flanagan 1980. 152.

²¹ Lásd pl. Vig – Fliegeauf 2019. 972. vagy Bolyky – Sárík 2021. 20.

kontaktus hiánya olyan űrt képes maga után hagyni, melyet a telefonálás (ami komoly anyagi megterhelést jelent) vagy a Skype képtelen betölteni. Visszaemlékezésük szerint:

„Amíg a családomhoz kézzelfogható közelségben voltam, addig minden hónapban látogattak, de amint elkerültem az ország egy távolabbi pontján lévő bv. intézetbe, akkor már ritkultak a személyes találkozások.”

„Azt nem tudom megmondani, hogy jelenleg mennyi a telefonálás percdíja, de biztos vagyok benne, hogy nem 69 Ft/perc mint a bv.-ben.”

„Havi 1 találkozás, ami maximum 20 perces lehet, mindezt a mindenféle testi érintkezést (pl. ölelést) gátló plexifal mellett rendkívül kevés.”

Mivel nem szakadtak meg a kapcsolatok, a szabadulás utáni lakhatás is biztosított volt mindhárom esetben. Ahol nem a család, ott közeli barátok segítettek a civil világba visszatérőt. Annak biztos tudatával, hogy a szabadult nem kényszerül utcára új élete első percében, vélhetően sok felszabadult energiát tudott egyéb, visszailleszkedést segítő tevékenységre fordítani, melyek közül kiemelkedik a továbbtanulás, a szakmaszerzés vagy a munkalehetőség keresése.

5. ... és túl

5.1 Szabadulással kapcsolatos félelmek

Véleményem szerint alapvetően befolyásolja a reintegráció sikerességét, hogy a frissen szabadult személy milyen társadalmi közeggel találja magát szembe az intézet kapuján kilépve. A normalitásba történő visszatérés fontos kérdése, hogy az egyén érzi-e magán az interakciók során, hogy volt fogvatartotti léte bélyegként van rajta?

A börtön hierarchikus, toxikus maszkulinitást, az érzelmek minden erővel történő elrejtését követelő elvárása sokakat arra készítet, hogy a szabadulást illető aggályaikat, esetleges félelmeiket mélyen magukba temessék,²² ezzel kizárva, hogy bármilyen segítségnyújtás elérje őket.

Kutatásom tárgykörrel kapcsolatos konzekvenciáit alapvetően két fő pont köré lehet csoportosítani, nyomatékosítva, hogy az általam megkérdezettek nem érintette a közvetlen lakhatási válság, maguk mellett tudhattak olyan személyeket, akik támogatták őket a civil világba történő visszatérés első lépéseiben.

A szabadulást illetően alapvető stresszforrásként azonosítható annak felismerése, hogy a volt fogvatartott hatalmas hátrányban van a büntetése alatt lezajlott technikai fejlődés következtében.²³ Az interjúk rámutattak arra, hogy a sokakat frusztráló lemaradás a bv. számára is ismeretes, ugyanakkor még nem tudtak olyan adekvát választ adni rá, amely a biztonsági intézkedések magasra tett lécét le ne verné. Az elmondottak alapján van olyan program, amely

²² Lásd pl. Hulley 2016. 785.

²³ A gazdasági és technikai változások okozta szorongás és ennek dezisztenciára való hatásáról lásd bővebben pl. Villman 2024.700-703.

hátránycsökkentő céllal jött létre, de a volt fogvatartottak szerint bántóan leegyszerűsítő, ezért képtelen valós segítség lenni. Mivel a fogvatartotti társadalom közel sem homogén, ám az említett programelemek nem differenciáltak, meglátásom szerint legfeljebb a korábban semminemű informatikai vagy technikai tudással nem rendelkezők számára lehet hasznos. Nem magyar sajátosság, több külföldi kutatás alátámasztja, hogy a reintegrációs szakemberek eltérő szociális háttere vagy a fogvatartottakról alkotott, nem valós képzetek miatt a segítő jellegű programok sok esetben azért nem találhatnak közönségre, mert nem- vagy félreértelmezik a fogvatartotti szükségleteket.²⁴

„A bv.-ben nem készítene fel arra, hogy a kinti világban milyen szintű modernizáció megy végbe évről-évre. Egy programra emlékszem, amelynek ez lett volna a célja, a „Vissza a jövőbe”, de annyira játékos formában volt megtartva, hogy nem igazán lehetett tanulni belőle vagy komolyan venni.”

„Az, aki 20+ évet tölt el a bv.-ben felejtse is el, hogy bármiféle segítség nélkül, önerőből vissza tud illeszkedni a társadalomba, mert az ő esetében sokkal inkább egy olyan végig vezetésre lenne szükség, mint a gyerekek esetében.”

„Nagyon sok félelmem volt; például hogyan fogom kezelni pl. a mosógépet, nem tudtam főzni vagy bankkártyát használni.”

A másik, kihívásokkal teli pont a komoly párkapcsolat megtalálása, ami fontos visszatartó erőt képezhet az újabb bűnelkövetéstől. Korábbi kutatások pedig már arra is rávilágítottak, hogy a kriminális karrierrel való szakítás egyik fő oka is.²⁵

„Párkapcsolat kialakításával kapcsolatban voltak és vannak is félelmeim. Elmondjam, vagy ne mondjam a múltam, ha igen, mikor tegyem?”

„A párkeresés problémás, mert sok az előítélet az emberekben. Amikor tudom, hogy nem lesz komoly a dolog akkor el lehet ütni viccesen a 10 év lyukat az önéletrajzban, de amikor komoly szándékaim vannak, akkor nem könnyű ráérezni a tökéletes pillanatra, hogy beszéljek a múltamról. (...) mindig a legrosszabbra gondolnak; „Megölt valakit?” Nehéz elszámolni a 10 évvel.”

5.2. Visszatartó erő

A szabadságvesztés büntetésből szabadulás utáni újabb bűnelkövetés, vagyis a visszaesés problémaköre azóta foglalkoztatja a tárgykörben gondolkodókat és a jogalkotókat amióta létezik zárt intézeti fogvatartás.

Az általam megkérdezettek egyező véleménye a szabadult részéről való aktivitás, a tudatos önfejlesztés, a munkahelykeresés kapcsán jelenik meg. Meglátásuk szerint csak akkor lehet sikeres a reintegráció, ha a társadalomba történő visszailleszkedésben érdekelt tesz is ezért, ha nem mástól várja saját problémáinak megoldását. Az interjúkban megjelent az egyéni célkitűzések fontosságának hangsúlyozása mellett a jövőt illető tervezés képessége, az egyéni

²⁴ Holfgott – Gunnison 2008. 11.

²⁵ Bottoms – Shapland 2011. 70.

motiváció fenntartására való törekvés, ill. a bizonyítás iránti vágy is. Zamble a tárgykör kapcsán arra a megállapításra jutott, hogy a rövid időre elítéltekkel összevetve (akik látják büntetésük végét), a hosszú időre ítélték esetén nagyon gyakran tapasztalható az érettség, aminek birtokában képessé válnak hosszútávon tervezni és tetteik következményeiről gondolkodni, ami később pozitív hatással lesz lelki és testi fittségükre.²⁶ A szabadultak véleménye szerint:

„Szerintem egy dolgon áll vagy bukik a dolog, mégpedig, hogy várják-e kint az embert, vagyis a család szerepe. Ők a legnagyobb visszatartó erő egy újabb bűnelkövetéstől. (...) Önmagában egy túlterhelt bv. pártfogó nem elég.”

„Az egyénnek be kell látnia, hogy a haszonszerzés soha nem éri meg annyira, hogy ezért aztán évekre börtönbe kerüljön. Ez egyszerű költség-haszon kalkuláció. Ha valaki erre csak az utógondozás alatt ébred rá, az már rég rossz.”

„Több összetevős a dolog. Egyfelől említhetném a környezetváltoztatást, de legalább ugyanennyire fontos a tudatos önképzés is. (...) A reintegrációs programokban való aktív részvétel is új kapukat nyithat meg az ember előtt.”

„Kerülöm a necces dolgokat, embereket és helyzeteket.”

5.3. Megküzdés a társadalmi előítéletekkel

A társadalom előítéletességének szabadultakra gyakorolt negatív hatása, reintegrációjuk megnehezítése kapcsán a hazai kriminálpolitika tárgykörbe vágó aspektusáról is fontos röviden szólni. Az inkább exkluzív irányba hajló szakpolitika azokat a narratívákat támogatja, melyek a fogvatartottokról, mint megváltozni kevésbé képes és a társadalomra végletekig veszélyes embertömegről beszélnek. Murphy és munkatársai egy 2011-es tanulmányukban a „generális stigma” fogalma kapcsán rávilágítottak arra, hogy a múltbeli börtönbüntetés, a tiszta erkölcsi bizonyítvány hiánya életre szóló stigmát jelent.²⁷

A volt fogvatartottakkal szembeni bizonyos fokú tartás érthető a társadalom részéről, ugyanakkor azt is érdemes tudni, hogy az elutasító attitűd is egyike lehet a visszaesés sokrétű okainak. Ha a büntetését letöltött személy azt tapasztalja, hogy mindennemű fáradozása ellenére sem sikerült a többség számára elvártak szerint működni (pl. börtönviselt múltja miatt nem talál munkahelyet, párt vagy nem kap albérletet), akkor könnyen visszatérhet azokhoz a sémákhoz vagy jövedelemszerző szokásokhoz és eszközökhöz, melyeket – meglátásom szerint – csak a bv. nem tud gyökerestül kiirtani az egyénből. Határozott véleményem, hogy nem várható el a szabadulttól, hogy minden átmenet nélkül, egyik napról a másikra olyan életvitelt kezdjen folytatni, amelyet azok élnek, akik korábban sosem kerültek bűnelkövetésük miatt hosszú évekre börtönbe. Tapasztalatuk szerint:

„Egyértelműen más a megítélésem, ha elmondom, hogy voltam börtönben. A börtönviselt múlt képes minden mást felülírni, például egy munkahelyen is sokkal többet nyom a latba, mint a végzettség vagy az általános alkalmasság.”

²⁶ Zamble 1992. 400.

²⁷ Murphy et al. 2011. 112.

„Előítéletes a társadalom. Bármilyen probléma vagy konfliktus esetén rögtön a börtönműlttal vágnak vissza az emberek. Volt és van is előítéletesség a börtönműlttel rendelkező emberekkel szemben, de ezzel meg kell tanulni együtt élni, nincsen más lehetőség.”

„Fontos, hogy a lehető legtöbb helyen bebizonyítsam, több vagyok, mint egyszerű síttes. Munkahelyen volt arra példa, hogy azután kirúgtak, hogy kiderült a múltam, de soha nem verbalizálták a pontos okot, nem került kimondásra, hogy azért kell mennem, mert börtönben voltam.”

5.4. Cél a normalitás

Érdekes tapasztalás volt, hogy kivétel nélkül mind a három megszólaló célként fogalmazta meg, hogy jövőbeli terveit alapvetően a normalitás iránti igény, a társadalom értékei és erkölcsi mentén történő életvezetés határozza meg, kezdve a családalapítástól egészen a nyugodt nyugdíjas éveket garantáló anyagi biztonság megteremtéséig:

„(...) Minden olyasmit szeretnék, amit a társadalom is elvár, normális, rendezett életet.”

„Most a karrieremre fókuszálok és remélem ennek majd meglesz a gyümölcse. (...) a családalapítás is tervben van. Továbbra is fontos, hogy mint eddig, minden helyzetből képes legyek felállni.”

„A jelenlegi célom, hogy addig dolgozzak, amíg annyi pénzem nem lesz, hogy elmehessek nyugdíjba.”

6. Összegzés

Természetesen nem vonhatóak le univerzális igazságok és következtetések a három megszólaló tapasztalataiból az egész börtönpopulációra nézve, mégis beszédes, hogy egymástól függetlenül, büntetésüket más-más intézetekben töltve, hasonló pontokon számoltak be sérelmekről és vélt vagy valós hiányosságokról. Ahogyan szinte megegyezik az is, hogy – a számos különbség ellenére – milyen kérdésekről gondolkodnak egyféleképp, mondanak azonos véleményt. Jó példa erre a civil szervezetek támogató tevékenységével való elégedettség, vagy az intézeti munkáltatás jótékony hatásainak elismerése.

Az interjúk konklúziót illetően viszont meggyőződésem, hogy elmondottak nagyrészt nem feleltethetők meg a hosszú időtartamú ítéletből szabadultak általános tapasztalatainak. Meglátásom szerint jelentős százalékuk korántsem olyan „szerencsés”, mint a kutatásomba bevontak. Állítom továbbá, hogy sokakat nem várnak kint, emiatt pedig fenyegeti őket az utcára szabadulás veszélye. Ha bármilyen okból kifolyólag is kártérítést kapnak, meglátásom szerint a fogvatartottak többsége még a büntetése alatt feléli az összeget, és nem jár el olyan éretten, mint a kutatásban megszólaltak, vagyis nem küldik ki a családjuk számára a pénzt, hogy aztán szabadulás után azt házfelújításra vagy jogosítvány megszerzésére fordítsák. Kétkedem abban is, hogy az elsődleges munkaerőpiacon a többség meg tudja állni a helyét, hogy az esetleges kudarcok ellenére motivált tud maradni. Alapvetően a problémát nem is a munkahely

megszerzésében, sokkal inkább annak hosszútávú megtartásában látom. Némiképp pesszimizistán, de úgy gondolom, hogy sokakból – például elégtelen elsődleges szocializációjuk miatt – hiányzik az a fajta érettség és előrettekintés képessége, melynek révén felismerik, hogy a tudatos és szisztematikus önmagukkal saját magukért végzett munkát nem lehet megspórolni, hogy nem tartható életstratégia a csak pillanatban gondolkodás, a jelenben való, jövőre nem tekintő lét. Azok, akik vállalták az interjút, mind felismerték, hogy támogatók nélkül (legyen az a család, egy barát vagy egy korábban ismeretlen civil) nincs esély sikeres visszailleszkedésre. Az interjúk rámutattak azonban arra is, hogy van egy jól körülhatárolható 65-70%-os fogvatartotti többség – hozzátevé, hogy a százalékot illetően a szabadultak tapasztalatára hagyatkozom –, akik büntetésüket passzivitásba temetkezve töltik, akiket nem lehet motiválni, és akik nem kérnek a segítségből, jöjjön az a bv. szakemberei vagy a civil támogatók részéről.

Felhasznált irodalom

Borbíró Andrea (2019): Problémafelvetés: Mivel foglalkozik a kriminológia? In: Kriminológia (Szerk.: Borbíró A.– Gönczöl K.– Kerecsi K.– Lévay M.) Budapest: Wolters Kluwer 29-56. DOI: <https://doi.org/10.55413/9789632959313>

Borbíró Andrea – Szabó Judit (2012): Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. In: Vókó Gy. (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. OKRI, Budapest, 2012, 158-192.

Bolyky Orsolya – Sárík Eszter (2021): Visszaesés vagy talpon maradás. Börtönügyi Szemle, 2021/1. 9-25.

Bottoms, Anthony – Shapland, Joanna (2011): Steps towards desistance amongst male young adults recidivists. In: Escape Routes: Contemporary Perspectives on Life after Punishment. London, Routledge, 42-80.

Cook, Carrie L. – Lane, Judi (2014): Professional Orientation and Pluralistic Ignorance Among Jail Correctional Officers. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 2014, Vol. 58(6) 735–757. DOI: <https://doi.org/10.1177/0306624X13476285>

Crewe, Ben – Hulley Susie – Wright, Serena (2007): Swimming with the Tide: Adapting to Long-Term Imprisonment. Justice Quarterly, Vol. 34, No. 3, 517–541. DOI: <https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1190394>

Cullen, Francis T– Lutze, Faith E.– Link, Bruce G –Travis Wolfe, Nancy (1989): The Correctional Orientation of Prison Guards: Do Officers Support Rehabilitation? Federal Probation, Volume LIII/1, 33-42.

Flanagan, Timothy J. (1980): The pains of long-term imprisonment. A comparison of British and American perspectives. British Journal of Criminology, 20. 2. 148–156. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a047154>

Győry Csaba (2019): Címkezéselméletek. In: Kriminológia (Szerk.: Borbíró A.– Gönczöl K.– Kerecsi K.– Lévay M.) Budapest: Wolters Kluwer 167-175.

Helfgott, J. B., Gunnison, E. (2008): The influence of social distance on community corrections officer perceptions of offender reentry needs. *Federal Probation*, 72(1), 2–12.

Hulley, Susie – Crewe, Ben – Wright, Serena (2016): Re-examining the problems of long-term imprisonment. *The British Journal of Criminology* 56. 769–792. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azv077>

Jakab András – Sebők Miklós (2020): *Empirikus jogi kutatások*. Osiris Kiadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóintézet, Budapest

Jurik, Nancy C. (1985): Individual and organizational determinants of correctional officer attitudes toward inmates. *Criminology*, Volume 23, Number 3. 523–238. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1985.tb00352.x>

Lehoczki Ágnes – Szucsáki Melinda (2017): A kiégés és a fogvatartottakkal kapcsolatos attitűdök vizsgálata a büntetés-végrehajtás személyi állományának körében. *Börtönügyi Szemle* 2017/1. 53-73.

Molnár Attila Károly (2021): *Fogvatartottak reintegrációt támogató tanulmányának vizsgálata három büntetés-végrehajtási intézetben*. Doktori disszertáció kézirat. https://ppk.elte.hu/dstore/document/958/molnar_attila_karoly_disszertacio.pdf (2024. 07. 04.)

Murphy, D.– Fuleihan, B.–Richards, S. –Jones, R. (2011): The electronic “Scarlet Letter”: Criminal backgrounding and a perpetual spoiled identity. *Journal of Offender Rehabilitation*, 50(3), 101-118. DOI: <https://doi.org/10.1080/10509674.2011.560548>

Pistyúr Anett (2018): A társadalmi visszailleszkedés problémái. In: *Magyar Rendészet* 2018/3. 115—124. DOI: <https://doi.org/10.32577/mr.2018.3.7>

Rasch, Wilfried (1981): The effects of indeterminate detention. A study of men sentenced to life imprisonment. *International Journal of Law and Psychiatry*, 4. (1981) 3–4. 417–431. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-2527\(81\)90010-8](https://doi.org/10.1016/0160-2527(81)90010-8)

Schinttker, J. (2004): Social distance in the clinical encounter: Interactional and sociodemographic foundations for mistrust in physicians. In: *Social Psychology Quarterly*, 67 (3), 217-235. DOI: <https://doi.org/10.1177/019027250406700301>

Vig Dávid – Fliegauf Gergely (2019): *A szabadságvesztés és az elkövetők reintegrációja*. In: *Kriminológia* (Szerk. Borbíró A., Gönczöl K., Kerecsi K., Lévay M.) Budapest: Wolters Kluwer 957-982.

Villman, Emma (2024): Desistance Upon Release From Prison: Narratives of Tragedy, Irony, Romance and Comedy. *The British Journal of Criminology*, 2024, 64, 693–709. DOI: <https://doi.org/10.1093/bjc/azad055>

Zamble, Edward (1992): Behavior and adaptation in long-term prison inmates. Descriptive longitudinal results. In *Criminal Justice and Behavior*, 19. (1992), 4. 409–425. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854892019004005>

THE REINTEGRATION EXPERIENCES OF THOSE RELEASED FROM LONG-TERM SENTENCES

The problem of recidivism after release from prison has been a concern of legislators ever since the existence of closed institutional detention. The tasks of modern penitentiaries no longer only include guarding and protecting society from potential criminals, but also the reintegration of prisoners. In the best case, reintegration proceeds along an individualized plan, considering protective and risk factors related to the prisoner. There is no universal answer to what a good reintegration is, but it is certain that the work process started in prison should help to thrive in the civilian world. In my research, I interviewed persons released from long-term imprisonment, and the focus of my study was life after release, the success of reintegration according to their judgment. The investigation covered several subjects, e.g. the reintegration programs taking place in prison, contact with their families, and employment after release, but the prejudices against them were also affected by the research.